

EMLÉKSOROK T. S. ELIOTRÓL

Gömöri György

T. S. Eliotot életemben először (és most már, sajnos, biztosan utoljára) 1958 novemberében láttam. A „Puszta Ország” szerzője felolvasó estet, vagy ha úgy tetszik „szerzői estet” tartott egy jótékonysági egyesület javára. Minden más, élő nagyságaira büszke, költőit megvagy túlbecsülő országban öles plakátok hirdették volna ezt a rendkívüli eseményt. Angliában azonban, ahol nincsenek kávéházak, nincs kontinentális értelemben vett irodalmi élet, s a tizedik fizetési kategóriához tartozó Civil Servant, azaz államhivatalnok, fontosabb személyiség a világhírű költőnél, Angliában, mondom, a rendezők teljes egyetértésben a Nobel-díjas költővel, elkonspirálták a költő felolvasó estjét. Szent igaz, Eliot verslemezeit akárki megveheti, néhanapján maga a költő is olvasott verset, azt hiszem, a BBC-ben; mégis, nekem — az állandóan álmélkodó és zavart külföldinek — furcsa volt, hogy a költőnek ennyire nincs közvetlen kapcsolata a nagyközönséggel, hogy ennyire *nem tart igényt* erre a költői önérzetet rendszerint jótékonyan megnövelő kapcsolatra. Azt hiszem, Eliot irtózott a tömegektől, a népgyűlésektől és a futballmeccsektől egyaránt; nem tudom őt elképzelni, amint felolvasást tart, mondjuk, a londoni Albert Hall-ban.

Magam is véletlenül értesültem az estről; az újságok nem hirdették. Egy fiatal angol költő hívta fel rá a figyelmemet, hozzátéve, hogy az erősen zárt körű felolvasásra szinte lehetetlen jegyet szerezni. **Nem volt mi tenni;** írtam Eliotnak. Titkárnője válaszolt, a borítékban ott lapult az áhított jegy.

Én akkor már túl voltam T. S. Eliot „fölfedezésén”; Magyarországon csak annyit tudtam róla, amennyit Képes Géza kétnyelvű antológiájából (*A sziget énekel*) meg lehetett tudni, s az bizony nem volt sok. Annál nagyobb volt elképedésem, amikor pár hónappal Angliába érkezésem után hirtelen rábukkantam az élő klasszikus valamelyik

kötetére. Budapesten szeretik magukat jól tájékozottnak hinni az emberek, pedig hát erre (éppen a mi nemzedékünknek) különösebb oka nem volt. Még a finom és okos Szerb is milyen könnyedén intézi el Eliotot! „Verseit a be nem avatott külföldi ritkán tudja élvezni” — írja világirodalomtörténetében. Nem tudom, hogy Michelangelo Mózesét élvezték-e kortásai, valószínűbb, hogy nem — megrázta őket. A „Négy kvartett”-et részleteiben lehet élvezni, egészében csak csodálni lehet. S hogy ehhez a költőhöz egyetlen magyar kortársának sem volt füle! Babitsnak Eliotot kellett volna fordítani, nem Swinburne-t.

A költői estet a Westminster Abbey egyik mellékszárnyában tartották; a helyiségnek, ami teremnek túl kicsi, szobának túl nagy volt, ha jól emlékszem, Jerusalem Chamber volt a neve. Százötven-kétszáz ember szorongott benne, akinek nem jutott szék, állt, vagy a fal mellé tolt asztalok tetejére ült. Sok fiatal, pulóverben, szakállasan is. A jó-tékonysági egylet elnöknője ünnepélyes hangon köszöntötte Eliotot, aki abban az évben volt hetvenéves, de amikor a költőre került a sor, az néhány közvetlen bevezető szóval feloldotta az est kicsit feszes, zavartan ünnepi hangulatát: légkört teremtett. Felolvasta az első verset; úgy emlékszem, valamelyik Sweeney-verssel kezdte (ezekben Eliot még intellektuálisan ezoterikus, s kissé idejétmúlt), majd elmondta a Gerontiont, felolvasott néhány részletet nagyobb műveiből, a „Pusztaszó”-ból és a „Hamvazószerda”-ból (Ash Wednesday).

Vannak költők, akik úgy olvasnak verset, mintha mágikus szöveget kántálnának, titokzatos varázsigeiket közölnének a hallgatósággal; vannak „ráolvasó” és „felolvasó” költők. Eliot „csak” felolvasott, tisztán, érthetően, tagoltan olvasta verseit, amelyeknek értelme megvilágosodott a hallgatók előtt (akik közül néhányan, mintha partitúrát olvasnának, könyvből követték a Mester hangját) — nem zsongította közönségét rím-mámorba, ritmus-hipnózisba, ellenkezőleg: felfedte a szavak szerkezetét, ha kellett, kizendítve zenei értéküket. A „Hamvazószerda” ötödik részében különös zeneisége van ennek a néhány sornak:

„And the light shone in darkness and
Against the Word the unstilled world still whirled
About the centre of the silent Word”

Eliot úgy olvasott, hogy a hallgatónak nem lehetett kétsége az egyes szavak értelme felől, s a második sorban zenei crescendót tudott teremteni a „word” — „wor-l-d” — „whir-r-led” sorozattal. Ezzel felhívta a figyelmet arra a technikai tudásra, amely miatt a kritikusok már jóval a „Hamvazószerda” előtt Eliot költészetét a modern angol líra élvonalába sorolták. Mégis; ha Eliot műve — évszázadokban mérve — maradandó, elsősorban *nem* a Pusztaszó, az angol társadalom kritikája, hanem a „Négy kvartett” és a „Gyilkosság a katedrálisban” miatt az. S a fejlődés a „Négy kvartett” felé éppen a „Hamvazószerda”-val ér fordulópontra.

De ennek a külsejében banktisztviselőre vagy vidéki lelkészre emlékeztető (*How unpleasant to meet Mr. Eliot! With his features of clerical cut* — írta magáról némi öngúnnyal) úriembernek határozottan volt humorérzéke; s ezt ezen az estén sem rejtette véka alá. A

közönség már az összekötő szöveg egy-egy megjegyzésén is derült, de akkor melegegett fel igazán, amikor a „paposan-komor” Mr. Eliot felolvasott néhány darabot az „Old Possum’s Book for Practical Cats” című bökvers-gyűjteményéből, amely főleg más és más jellemű macskák, cicák és kandúrok mókás-rímes bemutatásából áll. Illik a „Hamvazószerda” komoly szerzőjéhez az ilyenfajta bolondozás? Azt hiszem, ez a kérdés fel sem merült a közönségben. Hisz az „Alice in Wonderland” szerzője, el ne felejtsük, egy komoly és tiszteletreméltó oxfordi matematikus volt.

Eliot a „Négy kvartett” részleteivel fejezte be felolvasását. A közönség melegen megtapsolta, majd keresgélni kezdte az esernyőjét. Kinn ugyanis esett, szelíden, de tartósan — igazi angol ős volt. Néhány fiatalember és társaságbeli hölgy odaférfkőzött a Költőhöz; egy-egy mondatnál senki sem tudott többet kinyögni, vagy elrebegni. Eliot fáradtnak látszott — szerényen és kissé patinásan úgy állt ott, mint egy jól ismert brit intézmény, mint néhány száz méterrel odébb a Parlament, vagy maga a Westminster Abbey, ahová annyi kitűnő kollégáját temették el. Az irodalomtörténészek már akkor is „Eliot kora” néven emlegették a húszas évek óta eltelt időt. Milyen érzés lehet korszellemnek lenni? — tünődtem el aznap este a földalattin. Nem mondhatom el magamról, hogy láttam a politika korszellemét; de az irodalomét, íme, sikerült meglátnom. Hetvenéves volt akkor; még hét évet élt.